

Η μουσική ως... δράστης Δημοκρατίας στο σχολείο

Θανάσης Μπιλιλίδης

Ειδικό διδακτικό προσωπικό, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, ΑΠΘ
athbililis@gmail.com

Με αφετηρία: α) παλαιότερη και σύγχρονη βιβλιογραφία για τη Μουσική και την Κοινωνική Δικαιοσύνη καθώς και τη Δημοκρατία και την Μουσική Εκπαίδευση. β) οικονομικές-κοινωνιολογικές θεωρήσεις και έρευνες για την κοινωνική ανισότητα, εξετάζεται ο ρόλος της/του εκπαιδευτικού Μουσικής ως «φορέα» διεύρυνσης της Δημοκρατίας στην σχολική ζωή. Θεωρώντας ότι το σχολείο ενέχει συχνά, χαρακτηριστικά ιδρυματισμού (από μαθητές αλλά και εκπαιδευτικούς), σωφρονισμού, στερεότυπης σκέψης, δογματικής αντίληψης και ιεραρχικής νοοτροπίας, γίνεται αναφορά σε ιδιαίτερα 'εργαλεία' εκδημοκρατισμού που μπορεί να έχει ειδικά η/ο εκπαιδευτικός Μουσικής προκειμένου να μετριάσει το αίσθημα κοινωνικής ανισότητας στο σχολικό περιβάλλον αλλά και να ωθήσει μέσω της μουσικής σε δράσεις αφύπνισης του ενεργού πολίτη απέναντι στην κοινωνική αδικία και την κοινωνική ανισότητα.

Λέξεις κλειδιά: ιδρυματισμός, εγκλεισμός, παρεμβάσεις, δημοκρατία, χορωδία, συνεργασίες, στίχοι, ραπ μουσική

Music as... perpetrator of Democracy in school

Athanasios Bililis

Tenured Teaching and Research Fellow, Department of Musical Studies
Aristotle University of Thessaloniki
athbililis@gmail.com

Taking as starting point: a) older and current bibliography about "Music and Social Justice" and "Music education and Democracy" as well as b1) economic- sociological approaches relative temporary researches, concerning social inequity, this presentation examines the role of music teacher as a person who can broaden Democracy in school life. Considering that school has often characteristics of institutionalized behavior (for students and teachers as well), correction, stereotype thinking, dogmatic perception and a culture of hierarchy, the presentation refers to "instruments" of democratization that music teacher has in her/his hands so as to mitigate the feeling of school inequity, to establish a mentality of active citizenship and to push, through music, in activities against social injustice and social inequity.

Keywords: institutionalized behavior, confinement, democracy, interventions, choir, partnerships, songs lyrics, rap music

Το σχολείο έχει καθημερινά το στοιχείο του 'εγκλεισμού' (έστω και με ωράριο) και εξ αυτού ενέχει τον κίνδυνο παρουσίασης συμπτωμάτων ιδρυματισμού. Παράλληλα, χωρίς να είναι απαραίτητα ο κανόνας, σε αυτό το πλαίσιο πιθανού ιδρυματισμού, είναι δυνατόν να εισχωρήσουν ανισότητες, στερεοτυπικές ιδέες, δογματικές αντιλήψεις, κλπ. που αφορούν πχ: άτομα ομοφυλόφιλα, άθεα, προσφυγόπουλα, Ρομά, παχύσαρκα ή, ακόμα, παιδιά διαζευγμένων καθώς και: εκπαιδευτικούς με λίγα χρόνια προϋπηρεσίας, εκπαιδευτικούς ειδικότητας «δευτερευόντων» μαθημάτων κλπ.

Το σχολείο λειτουργεί τυπικά σύμφωνα με μια πυραμίδα και ιεραρχία η οποία ενδεικτικά αποτυπώνεται στο σχήμα: κράτος - διευθυντές εκπαίδευσης - διευθυντής - εκπαιδευτικοί και στο κάτω μέρος της οι μαθητές. Σε μια τέτοια ιεραρχική δομή, όπως είναι αναμενόμενο, οι πιο κάτω έχουν συνήθως τη λιγότερη συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων. Σε ένα μοντέλο με τέτοια ιδρυματικά και ιεραρχικά χαρακτηριστικά, το ερώτημα είναι πού βρίσκεται η δημοκρατία;

Σύμφωνα με τον Κορνήλιο Καστοριάδη (2008) «... δημοκρατία σημαίνει την ενεργή συμμετοχή όλης της κοινότητας στις πολιτικές υποθέσεις και όχι την εξουσιοδότηση ή την εκπροσώπηση».

«Φανταστείτε λοιπόν ένα σχολείο όπου οι μαθήτριες-ές συμμετέχουν σε όλα τα στάδια της εκπαιδευτικής διαδικασίας, που περιλαμβάνει όχι μόνο το δικαίωμα ελεύθερης επιλογής των περιεχομένων των μαθημάτων αλλά και των μεθόδων μάθησης». (Η πρόταση είναι του φιλόσοφου - παιδαγωγού Ivan Illich, 1976.)

Αλήθεια, μπορούμε να φανταστούμε ένα ελληνικό σχολείο που οι αποφάσεις, ή έστω κάποιες αποφάσεις σχετικά με την καθημερινότητά του, λαμβάνονται από κοινού με τις μαθήτριες-ές; Πόσες άμυνες θα βγάζαμε εμείς οι εκπαιδευτικοί σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο; Αλλά και οι μαθήτριες-ές αντίστοιχα (και οι γονείς τους), μεγαλώνοντας χρόνια χωρίς τέτοια κουλτούρα, πόση δουλειά θα έπρεπε να κάνουν (δουλειά που αξίζει βεβαίως) για να βιώσουν ωφέλιμα ένα τέτοιο πρότυπο;

Σε αυτήν λοιπόν την εκ κατασκευής ελλειμματική ως προς τη δημοκρατία ιεραρχική μικροκοινωνία, έρχονται οι δάσκαλοι των Τεχνών, π.χ. ο μουσικός, με ουσιαστικά εργαλεία δημοκρατικοποίησης στο οπλοστάσιό του, τα οποία χρησιμοποιεί άλλοτε εμπρόθετα και άλλοτε χωρίς ίσως να συνειδητοποιεί πόσο εξαιρετική σημασία έχουν. Σύντομα θα αναφερθώ σε 4 από αυτά :

Ένα από τα πιο σημαντικά, κατά τη γνώμη μου, παιδαγωγικά δημοκρατικά εργαλεία του εκπαιδευτικού μουσικής είναι τα μουσικά σύνολα, και αρχικά η *σχολική χορωδία*. Η χορωδία είναι το πιο δημοκρατικό αταξικό σχολικό μουσικό σύνολο καθώς μπορεί να περιλάβει ισότιμα παιδιά από όλες τις τάξεις του σχολείου (άρα τα φράγματα 'είμαι πρωτάκι' 'είμαι εκτάκι' με προβαλλόμενες σχέσεις 'εξουσίας' στην ίδια τη μαθητική κοινωνία, αναιρούνται). Το ίδιο ισχύει και όταν μια χορωδία απαρτίζεται από όλα ανεξαιρέτως τα παιδιά ενός σχολικού τμήματος ή τάξης. Η χορωδία είναι επίσης ένα σύνολο όπου οι κοινωνικές καταγωγές και καταβολές (χαμηλές κοινωνικές τάξεις, μετανάστες, οικογενειακή κουλτούρα κλπ.) αναιρούνται, επίσης εξαιτίας της ισότιμης συμμετοχής των παιδιών στο σύνολο. Η χορωδία επίσης μπορεί να λειτουργήσει ως ένα δημοκρατικό σύνολο ως προς πλευρές της αυτοδιαχείρισής της, όπως την κατανομή οργανωτικών ευθυνών, τη συζήτηση μετά από κάθε πρόβα, την ανάδραση ως προς τις εκδηλώσεις, τη γραφή του προγράμματος κλπ. Θα ήταν δε ακόμη πιο δημοκρατικό εάν και το ρεπερτόριο (στο πλαίσιο μιας εκπαιδευτικής και παιδαγωγικής στοχοπροσήλωσης) μπορούσε έως ένα εφικτό σημείο να συνδιαμορφωθεί με τα παιδιά.

Θα πρέπει εδώ να προσθέσω και κάτι άλλο σε ό,τι αφορά τα σύνολα, το οποίο έχει να κάνει με τις συχνά δικές μας ανασφάλειες ή και ματαιοδοξίες ως μουσικούς: Κι αυτό έχει να κάνει με το άγχος της 'υψηλού επιπέδου' *performance* ενός σχολικού συνόλου. Κατά βάθος όμως ξέρουμε όλοι, διότι πάνω από όλα είμαστε παιδαγωγοί, ότι η ουσία δεν βρίσκεται στη δεξιοτεχνία, που, όπως λέει και ο Christopher Small

(Σμωλ, 1977/1983), η δυτική κοινωνία την ανήγαγε σε αυτοσκοπό, αλλά στη συλλογικότητα και ομαδικότητα και τα συναισθηματικά και ψυχικά οφέλη μέσα από αυτήν.

Ένα δεύτερο μέσο ισοτιμίας και δημοκρατικοποίησης που έχει ο εκπαιδευτικός μουσικής είναι η *τεχνική του αυτοσχεδιασμού*, κυρίως στο μάθημα. Στον ελεύθερο αυτοσχεδιασμό, κυρίως με κρουστά αλλά και όχι μόνο, το κάθε παιδί του τμήματος, ντροπαλό, εσωστρεφές, μετανάστης, χαμηλής επίδοσης σε άλλα μαθήματα, μπορεί να εκφέρει τον δικό του ήχο, τον δικό του λόγο με εξωλεκτικό και άρα πιο χαλαρωτικό ψυχολογικά τρόπο. Ενδεικτικά θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι η όλη δράση θα μπορούσε να είναι μια μικρή 'μουσική βουλή' όπου όλες-οι θα λάβουν τον λόγο να μιλήσουν με ήχους, για τους εαυτούς τους. Το εξίσου σημαντικό όμως στον αυτοσχεδιασμό είναι η απόκτηση και μιας άλλης νοοτροπίας πολύ σημαντικής σε ένα δημοκρατικό πλαίσιο: αυτήν του να ακούμε τους άλλους. Κατά την ώρα του αυτοσχεδιασμού της μιας ή του ενός, οι άλλες-οι εκπαιδεύονται να ακούν και να περιμένουν τη συμμετοχή τους ως σύνολο, σε περίπτωση που η δράση γίνεται υπό μορφή, *ας πούμε απαντητική*. Ο μουσικός της τζαζ Τέρενς Μπλάνσαρντ λέει ότι η μουσική και η τέχνη έχουν τη δύναμη να κάνουν τους ανθρώπους να αντιδρούν, να αμφιβάλλουν ή και να διαχειρίζονται καταστάσεις.

Το τρίτο μέσο στο οποίο θα αναφερθώ έχει απίστευτη δύναμη και είναι το *τραγούδι*. Ένας δημοκρατικός πολίτης πρέπει να έχει την αίσθηση της ευθύνης της παρέμβασης. Ο στίχος είναι φορές που αποτελεί εν δυνάμει πυρίτιδα για να εγείρει συναισθήματα παρέμβασης (χαρακτηριστικά είναι τα τραγούδια διαμαρτυρίας της δεκαετίας του '60). Ο δάσκαλος μουσικής μπορεί να περάσει στο μάθημα, και εδώ είναι και η ευθύνη του, ισχυρά μηνύματα στα παιδιά μέσω του τραγουδιού. Μπορεί να παρέμβει σε δεδομένες αντιλήψεις και παγιωμένους τρόπους σκέψης.

Ένα είδος μουσικής-τραγουδιού(;), πέρα από άλλα εξίσου σημαντικά, στο οποίο θα αναφερθώ συντομότερα και που ξεκίνησε ως τρόπος διαμαρτυρίας, είναι η μουσική Hip-hop. Η αίσθηση του έντονου ρυθμικού στοιχείου (πάντα αρεστό στα παιδιά) που πλαισιώνει στίχους με συναισθηματική ή άλλη φόρτιση μετατρέπει το συγκεκριμένο μουσικό είδος σε ένα πολυδιάστατο μέσο έκφρασης αλλά και παρέμβασης. Τον στίχο δε, κατά τη γνώμη μου, είναι σημαντικό, με κάποια τεχνικής φύσεως καθοδήγησης, να τον γράφουν τα ίδια τα παιδιά, ώστε να αρθρώνουν τον δικό τους λόγο. Ο Καστοριάδης (2008) λέει ότι «*δεν γινόμαστε αληθινά άνθρωποι παρά μόνο αφιερωμένοι σε κάτι άλλο πέρα από την προσωπική μας ύπαρξη*».

Η τέταρτη παρέμβαση έχει να κάνει με μια πρόταση: Μια δημοκρατία χρειάζεται ευαισθητοποιημένους πολίτες και μια-ένας εκπαιδευτικός μουσικής έχει τη δυνατότητα μέσω των μουσικών συνόλων που συμμετέχει να ενισχύσει αυτή την ευαισθητοποίηση. Μπορεί να κάνει κοινές εκδηλώσεις με παιδιά με ειδικές ανάγκες, με αυτισμό ή με προβλήματα κοινωνικής ένταξης ώστε τα μέλη των συνόλων της να εκπαιδευτούν στην αποδοχή της ισότιμης ένταξης όλων των μελών μιας κοινωνίας. Είναι ανυπολόγιστο, κατά τη γνώμη μου, το κοινωνικό κεφάλαιο που θα αποκτήσουν.

Θα κλείσω με κάποια ερωτήματα που πιστεύω ότι καλό θα ήταν να μας απασχολούν πάντοτε εμάς που έχουμε την ευθύνη να διαχειριζόμαστε ομάδες ανθρώπων είτε πρόκειται για μια χορωδία, είτε για μια σχολική ορχήστρα είτε για την εξαιρετικά σημαντική σχολική τάξη:

- μπορεί ένας εκπαιδευτικός που είναι αυταρχικός ή που δεν παραδέχεται τα λάθη του, να διδάξει τη δημοκρατία;
- μπορεί ένας εκπαιδευτικός που νοιώθει 'αυθεντία' εξαιτίας των περισσότερων γνώσεων που έχει, να επικοινωνήσει ισότιμα μαζί τους;
- μπορεί ένας εκπαιδευτικός που δεν αντιμετωπίζει τα παιδιά ως ισότιμους εταίρους στη λήψη αποφάσεων ή που τα υποτιμά διότι είναι ακόμα 'παιδιά', να είναι δημοκρατικός; αλλά και -το κυριότερο- να δημιουργεί συνθήκες δημοκρατικής συνύπαρξης;

Ο Paulo Freire (1968) έλεγε ότι το να διδάσκεις είναι πάντα και πάνω από όλα μια πολιτική πράξη. Εξαρτάται από εμάς, τους εκπαιδευτικούς, πόσο αναλαμβάνουμε την ευθύνη αυτής της πράξης και τί στίγμα μπορούμε και θέλουμε να δώσουμε σε αυτήν.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Benedict, C., Schmidt, P., Spruce, G., & Woodford, P. (2015). *The Oxford Handbook of Social Justice in Music Education*. Oxford University Press.
- DeLorenzo, L. C. (Ed), (2016). *Giving Voice to Democracy in Music Education: Diversity and Social Justice*. Routledge.
- Freire, P. (1968). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Herder.
- Illich, I. (1976). *Κοινωνία χωρίς σχολεία*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Καστοριάδης, Κ. (2008). *Παράθυρο στο χάος*. Αθήνα: Ύψιλον Βιβλία.
- Σμωλ, Κ. (1977/1983). *Μουσική, Κοινωνία, Εκπαίδευση* (Μτφρ. Μ. Γρηγορίου). Αθήνα: Νεφέλη.
- Vaugeois, L. (2009). *Music as a Practice of Social Justice. Exploring social justice: How music education might matter*, 4, 2-22.
- Woodford, P. (2005). *Democracy and Music Education: Liberalism, Ethics, and the Politics of Practice*. Indiana University Press.